

Quaderns d'Història

LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA EN LA PERSPECTIVA DE VALLS **per Vicenç Gascon Altès i Francesc Vallès Serra***Paraules clau:** Ajuntament de Valls, dictadura de Primo de Rivera, període 1923-1930, Valls.

Resum: La dictadura de Primo de Rivera va caracteritzar-se pel seu afany d'immiscuir-se en tots els àmbits de la vida civil amb l'objectiu d'exercir un eficaç control que garantís l'estabilitat del règim. A Valls, a imatge i semblança d'altres ciutats catalanes, durant aquell mateix període, els ajuntaments no eren escollits democràticament, sinó que els composaven una elit de ciutadans designats a dit i tutelats des de la UP. Els plens dels Ajuntaments eren presidits per un delegat governatiu, el qual vetllava per la rectitud de les decisions dels seus membres, conforme a l'esperit oficial imperant. La llengua catalana, la lliure opinió de la premsa..., patien els efectes delsensors de torn, en virtut d'un normalització lingüística i cultural homogeneïtzadora.

En definitiva, aquest treball pretén una apropament a aquestes i a altres circumstàncies que concorregueren a Valls en el període 1923-1930.

Abstract: The dictatorship of Primo de Rivera was characterized by the zeal of intervention in all aspects of civil life with the objective of exercising an effective control to guarantee the regime stability in Valls, as in other Catalan towns in the same period, the town councils were not chosen democratically, but composed by an élite of citizens, which were designated and protected from the U.P. Town council plenaries were presided by a Governative Delegate who watched for the right decisions of its members in conformity with the prevailing official spirit. Catalan language, the free opinions of press..., suffered the effects of respective censors by reason of a homogeneous linguistic and cultural normalisation.

Definitively, this study tries an approximation to these and other circumstances which coincided in Valls during these years.

Introducció

El període de la Dictadura de Primo de Rivera ha estat, en general, poc estudiat per la historiografia. Potser, tal vegada, ha esdevingut una mena de tòpic introductor per analitzar èpoques posteriors, com ara la II República o la Guerra Civil.

La intenció d'aquest treball és veure com s'establia la relació entre Valls i la Dictadura; és a dir, com vivia la ciutat sota el mandat del Directori, quina atmosfera s'hi

* Treball guardonat amb el Premi Rodon-Giró 1993, convocat per la Fundació Ciutat de Valls.

respirava, què en pensava la gent. A l'ensem, l'estudi del tema s'ha realitzat des d'una panoràmica àmplia per entendre, des d'un vessant general, tots aquells aspectes que incidien en la dinàmica vallenga.

Esperem, també, que aquest treball, si bé breu, pugui servir com a base per a historiadors posteriors o simplement curiosos sobre el tema, perquè puguin aprofundir-hi i conèixer millor aquest curt però complicat període de la nostra història.

El cop d'estat

“Queda declarado el estado de guerra en el territorio de esta región militar y confiado el mando civil y militar de las provincias de Barcelona, Lérida, Gerona y Tarragona, a los respectivos gobernadores militares, a los que dictarán las órdenes precisas para el mantenimiento del orden público y la seguridad del régimen proclamado por mi manifiesto del 12 de Septiembre, dirigido al País y al Ejército.”¹
(Barcelona, 13 de setembre de 1923).

D'aquesta manera va iniciar-se la Dictadura de Primo de Rivera al nostre país i a tot el territori espanyol. Allò que en principi havia d'ésser una *letra de cambio* de tres mesos, va convertir-se en una dictadura que va perllongar-se durant set anys i que va ofegar el desenvolupament normal de la vida cultural, social i política.

Diversos motius impulsaren l'adveniment d'un cop d'estat que va comptar amb el beneplàcit de nombrosos sectors i grups polítics, i que es va promoure des de les esferes més altes: desig d'acabar amb la ineficàcia i corrupció administratives, radicalització creixent de les organitzacions sindicals, responsabilitats de l'informe Picasso sobre el desastre d'Annual a la guerra del Marroc... Però, sens dubte, una de les raons principals cal trobar-la a casa nostra. L'aleshores capità general de Catalunya estava fortament preocupat per l'increment dels anomenats *regionalismos*, dels quals, i des del seu càrrec, va rebre impressions de primera mà. L'11 de setembre de 1923, Diada Nacional de Catalunya, es va celebrar davant l'estàtua de Rafael de Casanovas un multitudinari acte d'afirmació nacional que va concloure amb una càrrega policial contra els separatistes. Aquests fets esperonaven Primo de Rivera, el qual va avançar en uns dies la data prevista per al cop d'estat.

Tan sols dos dies després, es publicava a Barcelona el manifest *Al País y al Ejército* en què s'expressava la necessitat urgent de salvació de la pàtria i en el qual s'acordà de constituir a Madrid un directori militar amb caràcter provisional. Així, i tot aquesta declaració d'intencions, ni el rei ni el Consell de Ministres no van prendre cap mesura per evitar-ho, la qual cosa donava al procés una certa legalitat.

Les notícies dels fets foren conegudes a Valls mitjançant la premsa barcelonina, en especial per *La Vanguardia* i *El Correo Catalán*. Naturalment, l'expectació davant els esdeveniments fou immediata i les reaccions van ser, en bon punt, favorables a la instauració del nou règim. Així, llegim al setmanari *Juventut*: “Avui han continuat els comentaris dels successos militars, éssent en principi, favorablement rebuda la nova del triomf del moviment en tot Espanya (...). Que Déu il·lumini als nous governants perquè sàpigui laborar pel bé de Catalunya i d'Espanya.”²

En aquest mateix rotatiu es recull l'atmosfera valenca relativa a les primeres hores de la dictadura naixent. Malgrat que *Juventut* assenyala que “la nostra ciutat no tingué motiu quasi d'enterar-se del canvi de coses”³, també en recull les primeres conseqüències: 1) un subordinat de l'autoritat militar va estar de vigilància a la central de telèfons i telègrafs per evitar les comunicacions d'aquells assumptes que no se circumscribessin estrictament a temes comercials o familiars; 2) els polítics governatius reberen ordres de posar-se a disposició de l'autoritat militar, i 3) el comandant militar de Valls va anar a Reus per rebre instruccions precises. Posteriorment, i com a mesura preventiva, s'instal·laren alguns escamots de tropes en llocs estratègics com l'estació de trens, la fàbrica de gas i la central d'electricitat. Això no obstant, i com dèiem inicialment, els comentaris van ser favorables pels motius abans esmentats. A pesar d'això, ben aviat sorgiren crítiques sobre les actuacions del nou règim.

L'Ajuntament de Valls en temps de la Dictadura

“Las Diputaciones, Ayuntamientos y demás corporaciones civiles, continuarán su normal funcionamiento, pero las autoridades dictarán respecto a ellas las medidas que aconsejen las circunstancias.”⁴

Des dels primers instants de la Dictadura, aquesta ja va donar símptomes de voler intervenir i controlar el funcionament, no tan sols dels ajuntaments, sinó també de tots els organismes dependents del govern civil de l'Estat. Les mesures destinades a aquesta finalitat no tardarien a produir-se.

L'1 d'octubre de 1923 va entrar en vigor un Reial Decret pel qual es procedia a la dissolució de les corporacions locals, que eren substituïdes pels vocals associats de cada municipi, designats mitjançant un sorteig. Aquesta disposició va tenir repercussions immediates a la ciutat de Valls. El mateix dia 1, a les dotze del migdia, el comandant militar de la plaça, el senyor Pérez, es presentà a la Casa Consistorial “acompanyat d'un cabo i varis soldats armats del respectiu fusell per a imposar per la força de les armes les ordres que tenia rebudes”.⁵

El comandant Pérez va citar al fins aleshores alcalde, Joan Casas, per fer-li saber el contingut del Reial Decret i perquè li lliurés les llistes de vocals associats i de contribuents que formaven les seccions d'on procedia la Junta Municipal. Acte seguit, va elaborar una nova llista i va convocar-ne a una reunió els membres, juntament amb els regidors de designació popular.

A la reunió, el comandant Pérez va fer passar primer els regidors i altres membres de la corporació encara vigent i donà lectura del Reial Decret pel qual quedaven tots desposseïts dels seus càrrecs i els ordenava que desallotgessin la sala. Posteriorment, va fer passar els vocals de la llista que havia compost, als quals va fer llegir el mateix Reial Decret, pel qual quedaven nomenats nous regidors, i disposà que elegissin d'entre ells el nou alcalde.

El designat i, per tant, primer alcalde de la Dictadura fou Joan-Baptista Vives i Anguera. Aquest, però, no duraria gaire en el seu càrrec, i tal vegada això fou una premonició de la difícil i complicada existència que esperava l'Ajuntament valenc en

aquest període. El cas és que, per una errada en la interpretació del Reial Decret, l'elecció del nou Ajuntament no podia ésser vàlida i el nomenament havia obeït "a un caprici del Comandant Militar i no al contingut de la llei." ⁶

Dos dies més tard es reuniren els vocals associats i es procedí al sorteig de la nova Junta Municipal, per configurar el nou Ajuntament. Lluís Forès i Olivé va ser la persona elegida per ocupar el càrrec d'alcalde. El motiu d'aquesta elecció respon a l'esperit de la llei, segons la qual l'alcalde seria elegit en votació secreta entre els vocals associats "que ostenten título profesional o ejerzan industria técnica o privilegiada y en su defecto los mayores contribuyentes" ⁷. En el cas vallenc, aquesta votació fou innecessària, perquè l'única persona amb titulació acadèmica era justament Forès, que prengué possessió del càrrec. El primer Ajuntament de la Dictadura quedava constituït formalment.

Les reaccions al voltant del procés de constitució del nou Ajuntament van ser diverses, però la sorpresa, quant al procediment, fou la nota destacada. A la premsa vallenc i, de manera especial, al setmanari *Juventut*, ja es deixaren sentir les primeres crítiques: "El deixar l'administració d'un poble en mans de les Juntes de vocals associats triats per la sort no ho creiem un cert." ⁸ En general, es considera que això pot portar a les mateixes errades de corrupció i ineficàcia en què havien caigut els anteriors consistoris d'elecció popular i fomentar el favoritisme polític. A tot això cal dir que les raons que motivaren la formació dels nous ajuntaments responien, bàsicament, al desig de lliurar el poder local a les forces més conservadores, per tal com ha quedat palès en la lectura de la llei abans esmentada. Les crítiques es revelarien, però, com a oportunes i el temps acabaria donant la raó a aquells que dubtaven de l'eficàcia del nou sistema.

Si hi ha una característica que defineix el consistori vallenc durant aquest període és, sense cap mena de dubte, la contínua successió d'alcaldes, regidors i altres càrrecs; de manera que esbrinar la quantitat de persones que van formar part de la corporació local durant la Dictadura i el temps que hi van romandre esdevé una tasca prou difícil. No obstant això, fou un reflex del que succeïa als altres ajuntaments catalans, motivat, tal vegada, per l'escassa voluntat política dels seus membres i la impopularitat manifesta de què gaudien.

Vegem, a tall d'orientació, els alcaldes vallencs que van ocupar aquest càrrec en temps de la dictadura.

- Joan Casas i Bofarull: Darrer alcalde d'elecció popular. Es veu obligat a dimitir el seu càrrec a causa dels decrets impulsats pel nou Directori Militar l'1 d'octubre de 1923.

- Joan Baptista Vives i Anguera: Primer alcalde de la Dictadura. Per una errada en el procediment d'elecció es veu obligat a renunciar al càrrec, dos dies després d'haver estat elegit.

- Lluís Forès i Olivé: És escollit el 3 d'octubre de 1923. L'1 de desembre del mateix any presenta la renúncia als càrrecs d'alcalde i regidor per motius de salut. Durant el mes de novembre ja trobem alguna sessió en la qual es va veure obligat a ocupar-se de l'alcaldia, accidentalment, Ramon Tarragó i Vives, primer tinent d'alcalde.

- Joan Dalmau i Guasch: Segon tinent d'alcalde durant el mandat de Forès; s'ha d'ocupar provisionalment de l'alcaldia durant 30 dies amb motiu de la renúncia d'aquest. Ramon Tarragó i Vives, primer tinent d'alcalde i home que en realitat havia d'haver ocupat el càrrec, "casualment" era fora de Valls. Però, segons llegim al setmanari *Juventut*, "la vox populi diu que en realitat Tarragó no té ganes d'ocupar-se novament de l'alcaldia." ⁹

Dalmau, acabat el període de provisionalitat, esdevindrà el nou alcalde de forma definitiva per la votació efectuada entre els regidors (4 de gener de 1924).

- Emili Salvany i Montserrat: Amb motiu d'una disposició governativa, es procedeix a la reconstitució total dels ajuntaments amb l'elecció de nous alcaldes i regidors. Amb data 25 de març de 1924, serà elegit per al càrrec, després de la dimissió de l'anterior equip. A pesar de durar més que els seus antecessors, Salvany presenta la dimissió com a cap del consistori el 15 d'abril de 1925.

- Josep Ulldemolins i Montserrat: És elegit el 24 d'abril de 1925. Anteriorment, havia ocupat el càrrec durant dos anys, però a la fi presenta la dimissió per desacord amb una resolució del Govern Civil Provincial, fet que s'esdevingué el 2 de juny de 1927.

- Joan Casas i Bofarull: Ocupa interinament l'alcaldia fins a l'elecció del nou mandatari vallenc.

- Octavi Martinell i Brunet: Elegit el 15 de juny de 1927, Martinell tampoc no es perpetua en el càrrec, i el 15 d'abril de 1929 presenta la dimissió atenent motius econòmics.

- Joan Casas i Bofarull: S'ocupa novament de l'alcaldia, després de la seva elecció com a alcalde el 20 d'abril de 1929. Durant el seu mandat es va produir la caiguda del Directori, i, en conseqüència, els ajuntaments vigents van ser deslegitimats. El fet no deixa d'ésser curiós si tenim en compte que ell ja va ser obligat a dimitir del càrrec d'alcalde set anys abans en accedir el Directori al poder. L'elecció del nou alcalde va recaure en Albert Dasca i Boada, que en temps de la Dictadura havia estat el cap de la Unió Patriòtica, el partit tutelat des de les altes esferes del poder.

El panorama és força confús. N'hi ha prou amb una dada per entendre el desgavell: en set anys de dictadura, set homes ocuparen la màxima responsabilitat en el consistori vallenc, la qual cosa ens dóna una mitjana d'alcalde per any. En la majoria dels casos, així com també en els dels regidors, les substitucions venien donades per les renúncies i dimissions dels anteriors titulars; algunes de les quals, per altra banda, resulten com a mínim sorprenents. Esmentem, per exemple, el cas de quatre vocals associats vallencs que presenten les renúncies "fundadas en tener más de 60 años de edad" ¹⁰; la dimissió del càrrec de regidor presentada per Francisco París i Bigorra "acompanyada d'un certificat del metge" ¹¹, sol·licitant que, en conseqüència, li sigui admesa. I fins i tot veiem com "es dóna lectura a una comunicació del Govern Civil declarant cessant en son càrrec de concejales als srs. Dalmau Rull i Veciana Prat, per sa manca d'assistència a les sessions" ¹². Com es pot veure, de verietat no en falta.

De tot el període analitzat, el cas més seriós i tens que es va produir al consistori vallenc va ésser quan tot l'Ajuntament en ple va presentar la dimissió, fet que s'esdevingué el 4 de juny de 1927. La polèmica va ser deguda al nomenament de Joan Casas i Bofarull com a tinent d'alcalde, per ocupar una vacant. L'esmentat nomenament va ser impulsat des del Govern Civil i va ser vist pel consistori vallenc com una ingerència en els afers interns, contrari a l'esperit recollit en les lleis que propugnaven donar més autonomia als municipis. Llegim en el diari *Juventut*:

"El alcalde, tenientes de alcalde y concejales estimando que las resoluciones del Gobierno Civil de la Provincia de que se han dado cuenta en esta

sesión imposibilitan al cuerpo municipal actuar i resolver los asuntos que le son peculiares con aquella independencia económica que dentro del cumplimiento del Estatuto y de las leyes ha sido proclamado e instituido por el mismo Gobierno, se ven en el caso de formular expresa renuncia de sus cargos de concejal y de los de alcalde y tenientes de alcalde, rogando que, dándose el curso correspondiente a esta dimisión les sea admitida por el Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia, según procede.”¹³

La resposta del Govern Civil no es va fer esperar i insinua que la dimissió de l’Ajuntament obeeix a raons ben diferents, tal com es desprèn de la nota que va facilitar a la premsa. Continuem llegint en el mateix *Juventut*:

«Es intolerable que la dimisión de uno de los tenientes de alcalde del Ayuntamiento de Valls plenamente justificada y el nombramiento en su vacante, recaído en persona de abolengo monárquico, que ha prestado importantes servicios a la ciudad, adicto al Gobierno y que pertenece al Comité local asesor de UP se haya tomado como pretexto para tomar la Corporación actitudes violentas, discutiendo la facultad del Gobernador, censurando su resolución y condicionando la lealtad debida y la Cooperación al Gobierno a la absurda pretensión de mediatizar la autoridad del Gobernador con fórmulas y consultas previas, para llegar a presentar en sesión pública, la dimisión colectiva que fundan en que las resoluciones del Gobierno Civil, les imposibilita para actuar y resolver asuntos que le son peculiares con aquella independencia autónoma que por el Estatuto y el Gobierno “queriendo aludir con pérfida intención a un escrito del Gobernador, de fecha 2 del actual, que fue objeto de protesta en la sesión, por el que se dispone que hasta la denominada ‘Cooperativa Eléctrica Valls S.A.’ tenga autorización del Comité regulador de la producción industrial, creado por R.D. de 3 de dicimembre de 1926, para la industria que pretende establecer para producción de fluido eléctrico, se abstenga el Ayuntamiento de hacer concesión alguna”. Medida legal y de prudencia, que el Ayuntamiento trata de tergiversar para caer con un gesto de popularidad; y con la censurable intención de presentar al Gobernador como contrario a los intereses del pueblo.»¹⁴

L’assumpte va concloure definitivament pocs dies després, amb l’acceptació de les dimissions de l’alcalde, Sr. Ulldemolins, i del primer tinent d’alcalde, Sr. Roig, i amb el manteniment dels càrrecs dels regidors i Joan Casas, l’home que fou el causant indirecte de tot aquest afer, ocupant l’alcaldia.

De fet, però, és menys cert que la intromissió del Govern Civil en assumptes de la vida municipal va ser una constant en la majoria de consistoris durant el període analitzat. D’exemples en aquest sentit no en manquen; la formació dels ajuntaments i la intervenció de les autoritats governatives era essencial per a mantenir una bona imatge del règim i evitar la propagació d’informacions que hi atemptessin en contra. Això explica també

l'establiment de la censura en la premsa i en actes culturals o bé la figura del delegat governatiu.

El nomenament de consistoris i alcaldes, i també llurs destitucions, no era una pràctica gens desacostumada. Així veiem com a Vallmoll, “per disposició governativa ha estat canviat totalment l'Ajuntament d'eix poble”¹⁵, com a Valls, “pel governador civil de la província, ha estat rellevat de son càrrec el membre de la Permanent de nostre municipi, senyor Josep Sabaté i Perelló”¹⁶, o també a Valls amb motiu de l'elecció de Joan Casas com a nou alcalde, aquest “pronuncia un adequat parlament en aquesta vegada d'ocupar l'alcaldia no per designació de R.O. sinó per elecció dels concejals. [...]”¹⁷

Tot plegat dóna una sensació de provisionalitat contínua i de manca de seriositat que s'intenta desmentir una mica de forma estúpida, tal com es pot deduir per la lectura d'algunes informacions locals, com per exemple en la formació del nou consistori vallmollenc abans esmentada:

“Els nomenats, exceptuant a un d'ells, no havien exercit fins el present el càrrec de concejal. Això i el tractar-se de persones de solvència i reputació fa esperar que l'actual Ajuntament seguirà un camí molt diferent del seguit pels Ajuntaments anteriors que durant trenta anys han negligit completament els serveis públics per a entregar-se apassionadament a les lluites caciquils.”¹⁸

Només cal llegir aquestes frases per veure com el règim tractava de justificar-se a si mateix i la manca d'experiència que era previsible en aquest i en altres ajuntaments estriats. Per tot això, no és estrany que quan cau el Directori se saludi des de les pàgines dels diaris amb un rotund “Déu faci que no torni més”¹⁹, i se suspiri pels canvis immediats en els consistoris vallencs amb una certa impaciència desqualificant els encara existents amb paraules com “Quina autoritat tenen per a obrar d'aquesta manera? Què representen?”²⁰ La sort del règim estava segellada.

Instruments de control de l'Estat

La Dictadura de Primo de Rivera va utilitzar els òrgans oficials per assegurar l'aplicació pràctica de les seves directrius polítiques. La jerarquia piramidal del poder estatal disposava en la base, en contacte amb el poble, dels governadors civils i dels delegats governatius, els quals tenien competències en l'àmbit provincial i local, respectivament. D'altra banda, el règim volia evitar el pes excessiu de l'estament militar. Per contraposar aquesta tendència es va reinventar un nou partit polític, la Unió Patriòtica, amb l'objectiu de refermar l'adhesió popular, tot donant a la Dictadura una legalitat civil incerta. Vegem ara quin era el paper de tots aquests pilars sobre els quals reposava el poder del règim.

ELS GOVERNADORS CIVILS

Eren els encarregats d'executar les disposicions de l'Administració central a l'àmbit provincial. En un principi, els càrrecs van ésser ocupats per militars, però, progressivament, van passar a mans dels civils. En opinió de la historiadora M. Teresa González²¹, les raons d'aquest canvi van ser tres:

1. L'impediment de conflictes entre militars per promocions i graduacions internes.
2. L'assegurança de comptar amb el suport civil organitzat.
3. La implicació militar en la vida diària.

Les seves funcions eren de caràcter coercitiu, amb la qual cosa es va tendir a controlar la vida pública amb moralitat ²², el compliment de les lleis sanitàries i higièniques, la potestat per concedir o denegar permisos pels actes públics o bé la inserció obligada dels edictes de govern a la premsa. ²³

Com a caps dels delegats governatius, els governadors van actuar de manera indirecta sobre els ajuntaments i alhora tenien la facultat de nomenar o destituir els regidors i diputats provincials, tal com mostren diversos exemples en el Consistori vallenc. ²⁴

ELS DELEGATS GOVERNATIUS

La voluntat de control de la Dictadura va arribar fins a l'extrem d'immiscuir-se en els afers de la vida local. El 20 d'octubre de 1923 es va crear, mitjançant decret, la figura del delegat governatiu i les seves atribucions:

“Por cada cabeza de partido judicial, y como delegado de los goberandores civiles de las provincias, se designarán un Jefe o Capitán de Ejército, que informará a aquéllos de las deficiencias funcionales de los Ayuntamientos...” ²⁵

Els delegats governatius tenien capacitat per intervenir en les corporacions municipals, “más bien orientándolas a desenvolver su vida con el apoyo de su autoridad.” ²⁶ Valls, òbviament, va patir l'actuació dels delegats governatius, els quals van organitzar els nous ajuntaments que se succeïren durant el període dictatorial. ²⁷ La posterior Real Ordenanza de 1924 ²⁸ va definir, amb més precisió, la seva política intervencionista en les activitats municipals. La participació en els plenaris esdevingué freqüent, fet que dificultava la plena llibertat en la presa de decisions. Com a exemple d'aquest intervencionisme veiem com fins i tot s'insinua a l'Alcaldia de participar en actes d'adhesió al règim:

(Instant a l'Ajuntament) “[...] consiga la mayor concurrencia posible a la manifestación de protesta de la campaña realizada en el extranjero contra la Nación Española [...] el Cuerpo Municipal acuda a dicho acto en la mayor representación posible.” ²⁹

El primer delegat governatiu del partit de Valls va ser el comandant d'infanteria Carlos Boy Albadalejo, en el mes de novembre de 1923. ³⁰ La seva presentació a l'Ajuntament fou una mostra del sentiment regeneracionista i patriòtic que imperava en la ideologia del règim:

“[...] lograr una España grande y feliz, procurando que la región catalana alcance positivo esplendor para que ensuma la nación entera reconquista el poderío que en otras épocas merecimos que fuese admitida y respetada por todos los países.” ³¹

A causa d'una reorganització territorial es va produir la unificació jurisdiccional dels partits Valls-Montblanc. Aquesta modificació va comportar l'arribada d'un nou delegat governatiu, Cecilio Fernández, el qual va ocupar el càrrec des del 28 de febrer de 1925 fins a les acaballes de la Dictadura.³²

El municipi estava obligat a proporcionar habitatge, oficina o, en el seu defecte, una gratificació mensual al delegat. En certa manera, el que es pretenia era responsabilitzar i doblregar la capacitat política de l'Alcaldia, per anul·lar qualsevol al·licient autònom i esdevenir una eina del dirigisme oficial.

Una allau de normatives va impregnar la vida local: disposicions sobre higiene, reglamentacions sobre l'ensenyament, celebracions de festes i actes públics... En definitiva, la principal finalitat del delegat governatiu era regular totes les actuacions de l'àmbit municipal. Vegem-ne un exemple:

“[...]pel senyor Delegado Governativo, va crear-se, no fa molt, un impost de cinc cèntims aplicable a cada persona que assistís a una representació de teatre a cine, cobrable directament a les empreses d'espectacles...”³³

LA UNIÓN PATRIÓTRICA

El Directori Militar, tard o aviat, havia de deixar participar els civils en el govern. El problema en aquest sentit no era trobar els dirigents, homes addictes i de prestigi social reconegut, sinó el suport popular que aquests rebrien. Per tant, el que calia era formar “un bloque de hombres de orden”³⁴, que accedissin als càrrecs dels ajuntaments i potenciessin la mobilització ciutadana. De nou, M. Teresa González reflecteix les motivacions del canvi en la trajectòria de la Dictadura:³⁵

1. Traspasar a mans civils les funcions polítiques que realitzava l'exèrcit per evitar el desgast de l'estament militar.
2. Crear col·laboradors per posar en pràctica la política entre els òrgans addictes (UP, ajuntaments, diputacions...).
3. Concebre un instrument per vincular el Govern amb el país.

La Unió Patriòtica es va refundar l'any 1924 sobre l'ideari de dues polítiques: Federación Cívico-Somatenista i Progagandistas Católicos. La tasca d'impulsar i organitzar el nou partit polític va recaure en els governadors i els delegats governatius, que es reservaren el dret d'elegir les persones addictes en els comitès locals i provincials.

També la ciutat de Valls va veure's involucrada en aquest procés d'estructuració política. El 28 de juliol de 1924, sota la direcció del delegat governatiu, Carlos Boy, es va constituir “el Comité de la Cabeza de partido” de la Unió Patriòtica.³⁶

La composició fou la següent:

President:

Alberto Dasca Boada, “fabricante y propietario”

Vice-presidents:

1r. Luís Tomàs Masgoret, “abogado y propietario”

2n. Cayetano Llagostera Balcells, “rdor. contribuciones”

Vocals:

- José Morià Calbet, “abogado y propietario”
- Juan Casas Bofarull, “fabricante y propietario”
- José Mª de Veciana Prats, “propietario”
- Fabio Guinovart Alegret, “mecánico y propietario”
- José Sabaté Perelló, “maestro nacional”

Secretari:

Alberto Manuel Rimbau, “abogado e interventor ayuntamiento”

En l'anàlisi de les seves bases es pot deduir l'ideari polític, tal com ho expressen aquests punts:

- afirmació de patriotisme i estimació a l'exèrcit.
- constitució de la UP en tots els ajuntaments, llocs o barris necessaris.
- educació ciutadana: pàtria, família i respecte a l'autoritat.
- aglutinament del món pagès i obrer.
- equitat i justícia en el sistema tributari: desgravació al petit empresari i creació d'un impost progressiu sobre la renda.
- honradesa, moralitat i rectitud pública.
- etc.

L'any 1925 es va produir un canvi significatiu. Primo de Rivera declarà: “El Directorio ha cumplido su misión, la U.P. empieza la suya.”³⁷ Era un nou viratge de la Dictadura que cedia el poder als civils, sempre que fossin de la Unió Patriòtica.

L'1 d'octubre de 1926 es va fundar a la Casa de la Vila la UP local³⁸ i el 1927, la taula electoral.³⁹ La reorganització va definir, doncs, els quadres dirigents:

Cap local:

Albert Dasca i Boada, ex-parlamentari albista

Secretari:

Josep Murià i Alberich

Vocals de la Junta Assessora:

- Lluís Tomàs Masgoret, ex-cap local dels conservadors
- Eusebi Roig Vidal
- Josep Garriga Ferrer, ex-tinent d'alcalde
- Joan Casas Bofarull, ex-alcalde romanonista
- Josep M. de Veciana Prats, regidor
- Francisco Vives Pi, ex-regidor liberal

L'any 1928 va presentar la dimissió Albert Dasca com a president de la UP local⁴⁰; la raó, segons sembla, fou motivada per directrius polítiques superiors, donat que també presentaren la seva dimissió el president del Comité Provincial, el comte d'Asalto i el president del Comité de Montblanc. Però a finals del mateix any es torna a la normalitat i en Dasca torna a ésser escollit com a cap local.⁴¹

Les relacions entre el partit i l'Ajuntament van ser freqüents. Molts dels afiliats ocuparen càrrecs municipals i dirigiren el Consistori, seguint les pautes de la UP. Potser el cas més significatiu va ser el de Joan Casas Bofarull, el qual arribà al capdavant de l'Ajuntament a mitjan 1929, tot i que abans, de sotamà, ja dirigia les resolucions emanades de la Casa Consistorial. Aquesta simbiosi es féu evident en la gran manifestació

convocada per la UP el 9 de setembre de 1928, coincidint amb el cinquè aniversari de la presa de poder de Primo de Rivera.

“[...] el Comité local, de acuerdo con la Alcaldía, ha señalado la hora de las 8 y media de mañana del domingo, día 9 del actual, para celebrar la manifestación invitando al vecindario que esté dispuesto a prestar su concurso a la Unión Patriótica a su ilustre caudillo el general Primo de Rivera...”⁴²

El futur de la UP depenia, bàsicament, de l'ajuda governamental. Això constituí una greu errada. Quan la Dictadura fracassa, també ho fa la UP. Aquest és el destí de tota temptativa de govern que no reposa sobre una base popular.

EL MÓN CULTURAL DURANT LA DICTADURA

La concepció de la llengua catalana assolí, en Primo de Rivera, una actitud de rebuig i persecució. Fou un fenomen significatiu que va perviure durant tota la Dictadura. L'enfrontament etern entre la uniformització centralista i el nacionalisme perifèric es va accentuar i arribaria a una major crueta en la Guerra Civil i en la posterior Dictadura del general Franco.

La llengua, els símbols, l'associacionisme i tots aquells trets distintius del món cultural català foren catalogats amb el terme despectiu de *separatismo*. Des de la perspectiva de l'Estat, l'expressió de qualsevol mena d'atribut català representava un acte de desafiament i provocació, que trencava la imatge unitària d'Espanya.

Ràpidament, es va establir i posar en funcionament el mecanisme repressiu. Les autoritats dictaven les normatives; governadors, delegats governatius, censors i ajuntaments van actuar amb pragmatisme i notòria eficàcia.

L'ús de la llengua catalana es va veure força restringit. Des dels organismes oficials aparegueren disposicions que en retallaren notablement l'ús.⁴³ Les corporacions locals hagueren de sotmetre's a la rigorosa voluntat dels delegats governatius. Aquesta mena de submissió es fa avinent en textos com el que hem extret de les Actes Municipals:

“Sr. Vallbey preguntó al Delegado acerca del uso de la lengua catalana en el Consistorio, que contestó aquel expresando que como organismo oficial el Ayuntamiento no podría usarsen otra lengua que la española.”⁴⁴

Les mesures contra el català van influir en els mitjans de comunicació escrita, sobretot en aquells que no es fonamentaven en un esperit crític. En el setmanari *Crònica de Valls* es constata un canvi evolutiu en la llengua; els articles i informacions passen gradualment d'ésser escrits en llengua catalana, en un inici, a ésser escrits en castellà, posteriorment.

També en la vida quotidiana valenca les coses canviaren. Si bé l'ús del català no va ser mai perseguit directament, individualment, sí que es va fer de forma dissimulada, mitjançant la prohibició de qualsevol acte o expressió ciutadana. Aquesta sensació es va reflectir en nombrosos àmbits, com ara l'afer dels serenos, els sermons religiosos o bé les definicions de les subsistències.

La figura del sereno representava en aquella època un ofici solidari i apreciat pel poble. En un principi, semblava que les normatives referents a l'ús del català no afectarien els serenos, fet que satisfieia la gent.

“Malgrat que l’Ajuntament hagi estat canviat, els serenos, tots aquells dies han continuat cantant l’*Albada sia Déu* “davant de Ca la Ciutat a les onze, abans de distribuir-se pels barris.”⁴⁵

Però aquesta situació va canviar, de forma radical, una setmana després:

“Degut a la iniciativa i manament de l’autoritat militar, la setmana passada els serenos començaren a *rompre* i cantar les hores en castellà.”⁴⁶

La restricció del català va afectar una altra expressió popular important en aquells temps: els oficis religiosos. El setmanari *Pàtria* es fa ressò de les noves:

“Cada dia havia dirigit la paraula als fidels en la llengua del poble. Aquell trencà la costum i ho feu amb espanyol, hom diu a causa de certes insinuacions o precés d’alguna nova autoritat.

Quan el doctor Sabatè començà la seva oració algunes persones abandonaren el temple. Tothom cregué que ho feien a causa d’una indisposició. Més assabentats, podem dir que totes estaven bé de salut.”⁴⁷

La definició dels productes que es trobaven a la llista de les taxes en les subsistències va provocar un gran enrenou a causa de la falta de criteris homogenis que van dificultar la comprensió i interpretació del seu contingut:

“Els nostres conciutadans per tal d’aplicar-ho, s’han proveït dels corresponents diccionaris i així i tot, es veuen ben negres perquè és tal el potipoti de noms castellans i catalans a la barreja que difícilment hom pot treure’n l’entrellat. I tot per la tossuderia de no publicar les coses en forma que el poble les entengui. Perquè tal com va, ni catalans ni castellans lograren averiguar el preu d’alguns comestibles.

Per no subjectar-se als preus de les taxes, generalment per ignorància dels venedors, han sigut imposades per la Guardia Civil algunes multes.”⁴⁸

També es va penalitzar qualsevol representació pública dels símbols catalans. La senyera o les diverses banderes locals van ésser suplantades per l’exclusivitat de la bandera espanyola. Així les mesures esdevingueren força rigoroses:

“Prohibeix que en els edificis particulars, en les societats i altres centres (a més dels edificis oficials), onegi altra bandera que no sigui la d’Espanya, castigant els infractors amb una multa de 500 ptes. a 5.000 ptes, i amb presó de 6 mesos.”⁴⁹

Fins i tot, aquesta actitud inquisitorial actuava en aspectes més superficials de la vida quotidiana, tal com succeí a un afeccionat al futbol que es dirigia en cotxe a Reus, i el van obligar a treure un escut del *Valls Deportivo*.⁵⁰

Esdeveniments oficials, de caràcter festiu, van ser instrumentalitzats pel règim. Per exemple, en les fires de Santa Úrsula de 1923, el comandant militar va fer onejar solament la bandera espanyola a la Casa Consistorial. Aquesta acció va ser considerada un desagreujament pels vallencs.⁵¹

“[...]el Directori Militar, amb son explicable i just anhel d’extirpar el separatisme català, no satisfé als bons catalans, que malgrat no sentir-se separatistes, els llastima en lo més íntim el R.D., prohibint l’ús públic d’altra bandera que nos fos l’espanyola.”⁵²

Davant el greuge, l’Alcaldia responia amb passivitat, ja que obeïa les directrius emanades del delegat governatiu.

El procés de desvertebració cultural i polític va incidir en centres i associacions vallencs. Les autoritats de la Dictadura intentaren eliminar el contingut polític i la influència sòcio-cultural, elements, ambdós, que connectaven fàcilment amb les capes populars. Els mètodes repressius van ser diversos i van provocar, a la llarga, la vacuïtat o supressió de entitats esmentades.

La negació de permisos de les autoritats governatives per realitzar conferències o altres tipus d’actes fou contínua.

“La autoridad gubernativa ha negado autorización para el ciclo de conferencias que habían organizado para la actual Cuaresma la ‘Asociación Catalana’ y el ‘Valls Deportivo’.

Como recordarán nuestros lectores, dichas conferencias habían sido confiadas a los señores D. Francisco de Bové, D. Francisco Blasi Vallespinosa, Rvn. D. Carles Cardó, D. Melchor Font y Don José Junoy.”⁵³

També es dificultaren les condicions per poder formar o crear noves associacions:

“Pel Govern Civil de la Província han estat retornats sense aprovació els Estatuts que presentaven els «Amics de les Belles Coses».

Per aquest motiu queda suspesa tota actuació de l’agrupació, i, en conseqüència, avui no tindrà lloc la quarta de les tertúlies que havia de celebrar-se a ‘l’Aroma Vallense’.”⁵⁴

Es van efectuar nombrosos escorcolls, com els que va patir l’Associació Catalanista⁵⁵, l’objectiu de les quals era controlar les activitats propagandístiques contràries al règim.

Les clausures temporals o definitives perjudicaren la dinàmica vital de diverses entitats. Els tancaments s’executaren de manera eficaç, com ho demostren alguns setmanaris locals:

“Dissabte passat el Comandant Militar assabentà al President de la Joventut Nacionalista que tenia ordres superiors per tal de clausurar aquesta Entitat. Així es féu, en efecte. També es circularen ordres per a la dissolució dels ‘Pomells de Joventut’.”⁵⁶ (*Pàtria*)

“Ha sido disuelto el Sindicato Único de esta ciudad y clausurado el Ateneo Cultural Obrero, sociedades establecidas en la plaza Prim, en el recodo donde estuvo abierta años atrás la conocida vulgarmente como ‘Rifeños’.”⁵⁷ (*La Crónica de Valls*)

“Per disposició governativa ha estat clausurada la Federació de Dependents de Catalunya, de la qual en formava part el Centre de Dependents Vallencs.”⁵⁸ (*Joventut*)

La repressió va afectar, àdhuc, persones físiques. Aquestes detencions manifesten, des de la perspectiva més obscura, la política intervencionista de la Dictadura.

“El miércoles pasado fue detenido y ingresado en cárcel, D. Federico Capdevila, presidente del Centro de la Unión Republicana. En la mañana de ayer, pasado ya el 13 de Septiembre, se le dejó en libertad. El señor Capdevila, en la imposibilidad de dar las gracias individualmente a las numerosas personas que se han interesado por su suerte nos ruega que en su nombre consignemos su más profundo agradecimiento a todas ellas.”⁵⁹

“El Tribunal Militar s’ha inhibit, passant per tant el procés al Jutjat de Primera Instància d’aquest partit, en la causa que s’instrueix contra el veí de la nostra ciutat, Pau Alemany Bonet, per amenaces a industrials i ofenses al Directori Militar.”⁶⁰

Pensar en una escola bàsica catalanitzada durant la Dictadura de Primo de Rivera era una utopia, ja que des de l’Estat es dugueren a terme disposicions hostils a l’ús del català. Tant l’ensenyament oficial com el privat, majoritàriament en mans religioses, va continuar fent-se en castellà. L’objectiu del règim era propugnar una educació patriòtica, conformista i uniformitzadora, amb un fort control dels educadors i amb una actitud de menyspreu envers la cultura catalana.⁶¹ Fins i tot, l’Ajuntament vallenc, que gestionava l’escola pública i la Biblioteca Popular, pressionat per les normatives governatives, va ser obligat a adquirir llibres d’adhesió i propaganda del règim. Així ho mostren les Actes Municipals:

- *España bajo el Reinado de Alfonso XIII*⁶²
- *El Dictador y la Dictadura*⁶³
- *Los valores históricos de la Dictadura*⁶⁴

Per acabar, cal dir que el procés de desestructuració cultural i la pràctica de mesures repressives van posar de manifest les intencions de la Dictadura. Intencions que es poden resumir en:

1. Paralitzar les garanties constitucionals, amb la inhibició dels Ajuntaments.
2. Aplicar, de manera sistemàtica, el poder damunt de qualsevol activitat social.

La rigorositat i eficàcia emprades es dedueixen d'un comentari, referent a un edicte del govern, que apareix en el setmanari *Pàtria*:

“[...] També hi ha algunes disposicions referents a la llengua, ensenyança, resistència a la força armada i propagació d'idees, castigant-se els que no s'hi subjectin amb diferents penes, com la presó d'un a sis anys, multa de sis a dotze mil pessetes, i amb la pena capital.”⁶⁵

La censura de la premsa val·lenca

“En el gobierno y comandancias militares, se ejercerá la previa censura de la prensa y de toda clase de escritos impresos.”⁶⁶

La censura quedava d'aquesta manera instaurada sota els auspicis del nou règim. En un principi, semblava una mesura de caràcter provisional, però la seva permanència va allargar-se fins a la fi de la Dictadura i, amb més o menys rigorositat, va prosseguir, en etapes polítiques posteriors. La finalitat bàsica era evitar crítiques a les actuacions i a la pròpia idiosincràsia del règim.

S'intentava, mitjançant el control dels mitjans de comunicació, de donar una imatge idíl·lica de l'Estat. Tot i així, els diaris oferien una bona dosi d'informació, ja que la censura afectava més que res les opinions i no tant les notícies de tipus general.⁶⁷

L'epígraf “Aquest número ha passat per la censura militar” va esdevenir una empremta habitual en les publicacions de l'època. També ho foren, per desgràcia, els espais en blanc o textos malmesos com a fruit de la intervenció del censor de torn.

Malgrat totes les prohibicions, a Catalunya, la premsa va jugar un paper important de resistència a la Dictadura i va manifestar una catalanitat persistent, des de *La Publicitat* (tal vegada potser la més combativa), fins al seguit de publicacions locals i comarcals que impregnaren tot el país.

Lògicament, també la premsa val·lenca va patir els sotrats de la censura. Esdevé un exemple, a petita escala, del que succeïa en altres indrets de Catalunya, on les actituds oscil·laven des d'una dinàmica combativa a una resignada passivitat. Segons la relació extreta del Fons de l'Hemeroteca de l'Institut d'Estudis Vallencs (IEV), podem dividir la premsa val·lenca del període en dos tipus, segons aparegui durant tot el temps que va durar el Directori o bé solament durant una part. Vegem ara la relació de totes aquestes publicacions i les seves característiques:

- a) Publicacions que perduren tot el període:
 - *Crònica de Valls*. Setmanari comarcal d'actitud poc combativa envers el règim.
 - *Juventut*. Setmanari molt crític i que va patir una forta censura.
 - *Estel Marià*. Portaveu de la Congregació Mariana. Periodicitat mensual.

b) Publicacions que aparegueren part del període:

- *Pàtria*. Setmanari català i nacionalista. No va poder sobreviure a la censura. (1923-25)
- *Acció Comarcal*. Setmanari comarcal d'escàs esperit crític. (1925-30)
- *Prometheus*. Setmanari d'esquerres que va aparèixer al final de la Dictadura. (1929-30)
- *Cultura*. Revista mensual. Portaveu dels alumnes de l'Escola del Treball. (1928-30)
- *Boletín Municipal de Valls*. Tirada mensual. Òrgan de l'Ajuntament. (1924-26)
- *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de Valls*. Trimestral. (1925-27)
- *Rocío Carmelitano*. Tirada mensual. És una revista catequista-pedagògica. (1929-30)

La censura s'exercia mitjançant els òrgans estructurals de l'Estat, en una relació vertical de dependència i control. La decisió depenia, en última instància, del governador civil, el qual podia delegar la resolució final en el delegat governatiu o bé en el censor, encarregat d'imprimir la mecànica burocràtica. Encara que les responsabilitats poguessin semblar estables, en moltes ocasions sorgiren arbitrietats en l'aplicació pràctica, fruit d'una divergència d'objectius i d'una manca d'unanimitat de criteris. Quan això succeïa, les queixes dels diaris eren freqüents; com l'apareguda en el setmanari *Pàtria*:

“[...] la setmana passada ens suprimí sencer un article copiat textualment d'un periòdic de Girona i que la censura militar d'aquella ciutat va respectar. Es que Valls és per ventura, un cantó independent? Voldríem donar al censor un bon consell i és que no sigui més papista que el Papa.”⁶⁸

La normativa obligava a presentar qualsevol publicació a l'oficial responsable de la censura abans de posar-se a la venda. Aquest procés comportava la impossibilitat de corregir o insertar nous articles, motiu pel qual no era estrany que sovintegessin les pàgines en blanc, on solament subsistien les signatures dels autors. Novament el setmanari *Pàtria* fa ressò de la inquietud que patien els redactors dels setmanaris locals:

“Dimarts foren cridats a la Comandància Militar de la plaça, els redactors del periòdics locals per assabentar-los, entre altres extrems, que llevat de les notícies d'última hora, les proves havien de portar-se vint-i-quatre hores abans de la sortida del periòdic a la censura, no cal ponderar la perturbació que tot això comporta.”⁶⁹

La premsa fou utilitzada, també, com un instrument per difondre l'ideari del Directori. La inserció obligatòria d'edictes oficials⁷⁰, per exemple, era una pràctica força comuna, i de la qual els diaris no podien excusar-se si no volien ésser sancionats.

Els enfrontaments entre la premsa i el consistori vallenc esdevingueren habituals. L'Ajuntament, de forma dissimulada, donava suport a l'actuació de la censura. En les Actes Municipals apareixen mostres de desaprovació per articles publicats que qüestionen i critiquen el tarannà polític de l'Alcaldia⁷¹. Fins i tot, es crea un òrgan d'informació propi, partidari del poder local, que s'anomenà *Boletín Municipal de Valls*.⁷² El recurs de la ironia va ser la resposta d'alguns setmanaris locals, que dubtaven de la validesa de la representativitat de l'Ajuntament, ja que era una institució imposada directament i arbitràriament pels designis d'una autoritat superior.

“Pel que hom veu, la Permanent està resentida dels setmanaris locals, els mira de cua d'ull. El poc que han dit o han pogut dir, se li ha posat travesser. La culpa, però, és de la Permanent i de ningú més; la premsa no inventa res, si de cas fabrica. I fabrica amb la matèria, que els resentits li faciliten sense mirar-s'hi gota.”⁷³

L'actitud repressiva, simbolitzada en la censura, provocava greus entrebancs en la dinàmica emprenedora de les diverses publicacions locals. El decret de mesures severes va repercutir de manera molt diversa i desigual en totes elles. Així, per exemple, es denegà l'autorització per publicar el setmanari *Alt Camp*⁷⁴, fet que demostrava l'escassa simpatia del règim pel naixement de noves publicacions, que eren considerades poc propícies i crítiques respecte al sistema. A més a més, les mesures de control podien implicar escorcolls freqüents com el que va patir el setmanari *Acció Comarcal*⁷⁵ o bé multes que, a part de significar un empobriment econòmic, podien anar acompanyades de suspensions temporals o tancaments de llarga durada. La Dictadura va utilitzar aquestes disposicions per afèblir el prestigi i la independència dels periòdics, però la realitat va demostrar que qualsevol publicació sancionada assolia una gran reputació popular, superior, fins i tot, a la que anteriorment tenia. Les detencions i empresonaments posteriors representaren la culminació de la política repressiva duta a terme pel Directori. Destaquen, per exemple, les detencions de Tomàs Caylà, redactor de *Juventut*, del qual parlarem després amb més deteniment, o bé les d'Eduard Castells i Manuel González Alba.⁷⁶ Aquest darrer, sobretot, va patir un llarg empresonament, va ser traslladat després a Madrid i finalment posat en llibertat sense massa convicció pel Govern.⁷⁷ Aquestes detencions també es reflectiren a la premsa val·lenca:

“Dijous a la matinada, fou practicada una inspecció per individus de policia a la llibreria que el Sr. Eduard Castells té establerta a Barcelona, va ésser empresonat i incomunicat el fill polític d'aquell, i bon amic, Manuel González Alba. També es detingué el fill del Sr. Castells, Eduard Castells Roca. Sembla que aquesta última detenció fou feta per equivocació. Les autoritats de Valls reberen ordre telegràfica de fer un registre en els tallers d'impremta que el Sr. Castells té a la nostra ciutat. Després de verificada l'inspecció, de la qual no en resultà res comprometedor, el seu propietari Sr. Castells, quedà detingut, complint ordes superiors. Restà incomunicat, fins al cap de breus instants.

Són moltes mostres de simpatia que està rebent la família Castells. Les visites fetes a aquest, revelen el veritable sentir de la població val·lenca en el quefer de referència.”⁷⁸

La pressió de la censura ofegava la vitalitat de les publicacions, algunes de les quals no ho pogueren suportar. El setmanari *Pàtria* en fou un exemple. En l'article, a mode d'epíleg, del darrer número, veiem fins a quin punt la censura havia esdevingut insuportable:

“Es un fet prou sabut que la premsa per viure bé ha de tenir llibertat d'expressió. El règim de prèvia censura forçosament ha d'impossibilitar o fer molt difícil l'exercici de la notable professió. I la persistència llarga i indefinida d'aquell estat d'excepció agreuja i acumula encara més les dificultats que entorpeixen aquell exercici.

Per altra banda, després de tretze anys ben complets de comunicació amb el públic, ens apar oportú un atur en el camí per tal de meditar una mica sobre la feina ben feta i revisat tot ço que sigui susceptible d'una rectificació.

[...] Creiem que la suspensió no serà llarga, i que el periòdic, adés amb el mateix nom, adés amb un altre, adés amb els elements que ara compta, adés amb altres de ben diversos però sempre amb el mateix ideal, no trigarà pas a reprendre la seva sortida i a restablir la comunicació amb el públic.”⁷⁹

A pesar de la persecució i limitacions imposades, sorgí l'estímul que va potenciar la creació d'una nova premsa. Així aparegueren publicacions com *Acció Comarcal* (1925) o *Prometheus* (1929), entre d'altres.

La mostra més clara de com va afectar la censura a la premsa en general i, en particular, a la val·lenca, es troba en aquest article del setmanari *Juventut*, testimoni de les circumstàncies difícils per les quals va travessar el periòdic al llarg de la Dictadura:

“Fent memòria

Acabat junt amb la Dictadura un dels períodes més accidentats de la vida espanyola, especialment en ço que fa referència, ens pot servir de distracció el fer memòria dels entrebancs soferts durant aquest llarg període.

Iniciada la Dictadura el 13 de Setembre de 1923 ja en el primer número de nostre setmanari que seguí, corresponent al dia 15 en sofrírem els seus primers efectes. La censura féu de les seves i encara que exercida sense malícia pel llavors comandant militar Sr. Pérez (A.C.S.) ens deixà els números d'aquell primer any quasi bé en blanc.

El 15 de Desembre de 1923 arribava a Valls el primer delegat governatiu don Carles Boy i la seva arribada es traduí en un augment de la rigorositat de la censura.

Començarem l'any 1924 amb l'innovació de la prohibició de deixar en blanc ço que havia estat taxat i el 26 de Febrer una nova calamitat queia

damunt la premsa local amb el canvi de censor, a l'encarregar-se de la censura el capità Sr. Roman.

La seva i pinturesca disposició fou ordenar que les proves es presentessin al censor 24 hores abans de la sorgida del número al públic.

La seva arbitrarietat arribà a tal extrem que el 19 de Abril ens decidirem a protestar-ne telegràficament davant el cap de Govern.

Ni mai que havéssim fet tal, perquè al número següent i abans de la seva sortida ens fou imposada verbalment una multa de 200 pessetes.

I aquí comença el període més novelesc de nostres relacions amb la Dictadura.

No conformant-nos amb la imposició verbal exigirem confirmació escrita que ens fou donada amb un interessant ofici en el que deia que la multa ens havia estat imposada per ordre del General Gobernador de la Província. I aquí ve el més especial del cas.

De generals governadors n'hi havia 2, el civil i el militar. Com la multa ens havia estat imposada per la Comandància Militar a l'autoritat de tal ordre acudirem en recurs. Als pocs dies ens fou retornat amb l'indicació de no ser competència de l'autoritat militar y si la civil para entender de este asunto. Innocents, nosaltres, acudirem al Govern Civil i allí ens exigiren les 200 ptes. i ens enviaren al Delegat Gubernatiu amb el recurs. Aquest ens el retornà als pocs dies amb la nota de no ser competència de la autoridad civil y si la militar para conocer de este recurso.

De manera que per inhibició de tothom ens quedarem sense poder formular el recurs i amb la particularitat de què en definitiva, després d'entregar les 200 ptes. a l'autoritat civil ens fou precis entregar-ne 200 ptes. a l'autoritat militar. Entre tant el 16 de Maig, un company de nostra redacció era detingut i presoner 24 hores a la presó d'aquí per desacato a la autoritat, consistint el fet desacato en haver demanat rebut de la presentació del recurs.

El 30 de Maig, novament era detingut el nostre company de redacció i portat per la guardia civil al Castell de Pilat de Tarragona d'on sortí el 5 de Juny exilat envers Lleida. Retornava d'aquest el 7 de Juliol. Passades les 15 setmanes reempeniem la publicació el 6 de Setembre i ja en el primer número la censura ens deixà quasi bé sense original.

Trampejant la situació arribarem al 29 de Maig de l'any 1925 en què un nou entrebanc havia de sortir-nos al camí. La censura passava de mans militars a civils i alcaldes, convertits en censors, han estat des de llavors molt més intolerants que els censors militars. Especialment ha quedat vedada tota crítica de l'obra municipal, ço que ha permès abusos i immoralitats a dojo. Aquell mateix any, erem amonestats en 26 de Setembre per haver-nos queixat de que no es reguessin els arbres de la Font de la Manxa; s'ens imposava una multa de 100 ptes., el 29 de Setembre per haver publicat un article referent a la guerra del Marroc i pocs dies després, el 1 d'octubre ens sospeniaven novament la publicació per 4 setmanes i ens multaven en 200 ptes, per haver dit que a Roma no de via anar-s'hi a fer política.

Reempresa la publicació i convertit nostre setmanari, per la força de les circumstàncies en una fulla insípida, anarem vegetant, ja que altra cosa no era possible, fins la caiguda de la Dictadura.

La bona voluntat de l'actual senyor alcalde ens proporcionà el 24 d'Octubre passat la distinció de veure'ns novament multats amb 250 ptes, per haver sotmés a censura un criteri particular referent al poc temps que creiem nosaltres i seguim creient que ha de portar el nom de General Barrera, la plaça del Quarter.

Amb la caiguda de la Dictadura han canviat les cinscumstàncies. Encara, però, la censura fa de les seves.”⁸⁰

La política nacional viscuda a Valls

La generalització dels esdeveniments polítics, militars i socials també es reflectí a Valls. Aquests successos, observats des d'una òptica local, revelen lligams entre uns fets concrets i la seva percepció popular; cosa que ajuda a comprendre la mentalitat social d'una comunitat i la seva relació amb el poder establert. Vegem ara com es vinculava aquesta relació.

L'ADHESIÓ AL RÈGIM

Qualsevol règim sempre s'ha assegurat la submissió i la complicitat dels individus. Per aconseguir-ho calen instruments de coerció i propaganda, com els governadors civils (militars), els delegats governatius i, l'esglaió més pròxim al poble, els ajuntaments. El caràcter dòcil i conformista de les corporacions locals fou una conseqüència lògica de la seva dependència vers el poder central.

“Mensaje de felicitación que el Jefe del Gobierno dirige a los pueblos con motivo del Año Nuevo, acordando corresponder a la misma, reiterando la inquebrantable adhesión al Règimen y al Gobierno.”⁸¹

La petició de títols nobiliaris i honorífics fou una altra mostra d'adhesió al règim. Gairebé sempre, aquestes demandes sorgiren dels estaments institucionals, per assolir el suport de les capes populars. Se sol·licitaven honors per als homes importants de l'Estat, com el rei Alfons XIII, el general Primo de Rivera i el capità general de Catalunya, Emilio Barrera.⁸²

“Adherirse a la exposición dirigida a S.M. el Rei por los Ayuntamientos de Cádiz y Madrid en súplica de que se conceda un título nobiliario al General Primo de Rivera como premio a los servicios prestados a la patria con la pacificación del Riff. Contribuir con 25 ptas. a la adquisición de las grandes cruces al propio General.”⁸³

La monarquia fou l'element que va sustentar i justificar la Dictadura. Tot el que feia referència a la família reial, felicitacions, aniversaris, òbits o distincions honorífiques, incidia en la mentalitat social. El setmanari local *Juventut* descriu amb ironia aquest tipus d'actes:

“Ahir, festa onomàstica de D. Alfons, sigueren a Madrid representant a la Excel·lentíssima Corporació Muncipal (no confondre els termes!) l'Alcalde D. Emili Salvany, el secretari de la Corporació D. Lluís Martinell i el sereno D. Salvador Santacana. [...]

Els representants de l'Ajuntament (que no ho són del poble, perquè no s'els ha triat), per tal de no ésser menys que altres corporacions municipals, prengueren també una Senyera: la que serveix en les processons de les festes de la Mare de Déu de la Candela [...]

Junt amb els senyors citats, també assistí a la manifestació madrilenya, en representació del Comité d'Unió Patriòtica local, l'ex-alcalde liberal romanonista D. Joan Casas Bofarull, sempre amic de tots els qui manem.”⁸⁴

VISITES IL·LUSTRES

Els dos principals protagonistes de la política espanyola dels anys vint visitaren Valls. És l'acostament més directe de les entitats abstractes de poder, monarquia i executiu, i la realitat més pròxima, el poble.

El dia 25 d'octubre de 1926, el rei i les infantes Dª Beatriz i Dª Cristina, acompanyats del seu seguici, efectuaren una breu estada a Valls, en una etapa en el seu viatge a Poblet.

“Els instants de vera emoció foren davant del Banc de Valls, on hi havia les demés autoritats, escoles públiques i privades i els assilats de la Casa Caritat. Tots ells portaren una banderola amb els colors nacionals. Els Xiquets de Valls també hi eren.”⁸⁵

En canvi, la visita del general Primo de Rivera va ser més breu i no despertà tant d'interès:

“En la plaza de S. Francisco, final de la carretera de Vendrell, le esperaban el Ayuntamiento y demás autoridades, varios individuos del Somatén y los niños de las escuelas y sus profesores.

El señor alcalde le saludó en nombre de la ciudad, aprovechando la ocasión para recomendarle varios asuntos de interés vital para la población.

Una banda de música a su llegada y al partir tocó la marcha real.”⁸⁶

LA GUERRA DEL MARROC

A començament de segle, la política colonialista espanyola assolia, amb el consentiment de les potències europees, el domini d'una part del territori marroquí. Espanya s'involucrava en una llarga guerra que provocà una desestabilització social

i política. El desastre d'*Annual* i altres factors intens desembocaren en l'aparició de la Dictadura. La guerra continuava i Valls hi va aportar recursos tant humans com econòmics.

“Relación de las cantidades entregadas al Comité local de señoras, producto de las cuestiones llevadas a cabo el día 7 de este mes, en Pro del Mutilado de África.”⁸⁷

Associació Catalanista Aroma Vallense.	0,95 Pt
Valls Deportiu	1,50 Pt
Atlètic Vallenc	2,00 Pt
Círculo Tradicionalista	2,25 Pt
Oficial y Sección Cazadores del Reg. Tetuán	5,00 Pt
Sociedad de Cazadores	5,00 Pt
Parroquia de Ntra. Sra. del Carmen	7,00 Pt
Parroquia de S. Antonio Abad	10,00 Pt
Teatro Apolo	14,35 Pt
Centro de Unión Republicana	15,00 Pt
Teatro Principal	21,50 Pt
Centre de Lectura	26,50 Pt
Vecindario de Picamoixons	36,90 Pt
Fomento de Valls	45,50 Pt
Parroquia de S. Juan Bautista	83,50 Pt
Club Velocipedista	155,00 Pt
Excmo. Ayuntamiento de esta ciudad	300,00 Pt
Total	735,45 Pt”

Gràcies a la intervenció francesa, els esdeveniments es tornen favorables. El desembarcament d'Alhucemas i més tard la rendició d'Abd El Drim significaren la fi de la guerra i la liquidació de l'efímera República del Riff. Celebracions, festes..., l'entusiasme general desbordà el país i Valls no fou una excepció.

“La fiesta de la Paz del Protectorado de África, se celebró el pasado martes en Valls, como en todo España.

[...] Por la tarde fueron obsequiados con un vino de honor los licenciados del Ejército que habiendo servido en África, a partir de 1909, se habían inscrito oportunamente para estos efectos en la Inspección de Vigilancia. Además de los agasajados, asistieron al acto varios concejales y todas las autoridades locales.”⁸⁸

ALTRES NOTÍCIES

Cas Pere Mateu. L'anarquista Pere Mateu, veí de Valls, fou condemnat pel Tribunal Suprem a pena de mort, en la causa instruïda per l'assassinat d'Eduardo Dato, ocorreguda el 8 de març de 1928. La ciutat de Valls es mobilitzà per demanar la gràcia al monarca

i anul·lar la sentència. Foren nombrosos els telegrams enviats, tant de l'Ajuntament com d'associacions o entitats:

“[...] a S.M. el Rey (q.D.g.) la súplica de que se digne ejercitar la regla prerrogativa de indulto a favor del condenado a la última pena Pedro Mateu, a la vez que ruegan a V.E. que haciendo el honor a los sentimientos de caridad que adornan el Gobierno, se digne éste aconsejar el Monarca conceda la gracia del perdón para aquel delincuente víctima de sus extravíos doctrinarios.”⁸⁹

Al final, Mateu va ser indultat, gràcies a la intervenció d'Alfons XIII i d'Alemanya, que sol·licità l'extradició sempre que no fos aplicada la pena capital.

Així ho recollí la premsa:

“Entre los indultos firmados por S.M. el Rey el miércoles pasado, día de su onomástica, figura el de nuestro desventurado compatriota D. Pedro Mateu conforme a la propuesta del Directorio de que habíamos dado cuenta.

Escusado es decir lo mucho que lo celebramos.”⁹⁰

Vol del *Plus Ultra*. L'èxit d'aquella gesta interoceànica va ser aprofitada pel govern com a instrument per exaltar el patriotisme i les virtuts del règim. A Valls, com a la resta de ciutats del país, hi hagué una festa oficialista:

“El Delegado Governativo de Valls-Montblanch ha dado cuenta al Gobernador de haberse celebrado en todos los pueblos del partido de Valls actos para celebrar la feliz llegada del *Plus Ultra* a Buenos Aires.”⁹¹

La fi de la Dictadura

El 29 de gener de 1930 finalitzava la Dictadura de Primo de Rivera. Les raons de la caiguda van ser la difícil crisi estructural econòmica, la manca de suport militar i civil i la pèrdua de confiança en Alfons XIII i en la monarquia, institució molt malmesa. El nou govern era dirigit per Berenguer, però la indefinició d'un projecte polític consistent feia preveure la mutació a un nou sistema.

La notícia fou rebuda a la premsa val·lenca de manera diversa. *Joventut* i *Prometheus* expressaren l'eufòria en els seus articles d'opinió. *La crònica de Valls* ho féu de manera anodina i *Acció Comarcal* mantingué una posició moderada.⁹²

Ràpidament se succeïren els canvis: nous governadors, cessament dels delegats governatius i l'agonia previsible de la Unió Patriòtica, el partit vinculat a l'esdevenidor del propi Primo de Rivera. D'altra banda, va despertar el sentiment català, que havia estat ofegat durant la Dictadura. A tall d'exemple, citem la primera proposició feta en llengua catalana pels regidors Vallvé i Ribé en el ple consistorial.⁹³

També els canvis en la direcció d'organitzacions, com la Societat Agrícola, la Cambra de Comerç, la Unió Gremial o el Centre de Lectura, van vocar la revifalla social i política de Valls; mentre que, en el cas de l'Ajuntament, aquest procés fou més lent i problemàtic. Vegem com brollaven les crítiques contra l'*statu quo*, representat per un Ajuntament imposat per instàncies superiors i alienes de poder:

“I algun d'aquests ajuntaments, el nostre entre ells, actuen encara com si alguna cosa representessin, prenen acords d'importància, nomenant persona, hipotecant de fet la gestió i la hisenda dels ajuntaments que els han de succeir. [...]

Ben clar que no representen la voluntat del poble que no els ha elegit ni els ha otorgat directament, ni indirectament la seva representació. Els plebiscits organitzats per la Dictadura prou bé sap tothom que eren pura comèdia i ficció.”⁹⁴

Mentrestant, la desorientació fou patent en la mateixa corporació local, tal com ho mostra la conversa produïda en un ple extraordinari:

“Sr. Sabaté pregunta al Sr. Alcalde si la dimisión presentada al Excmo. Sr. Gobernador era personal o comprendía a toda la Comisión, contestándole el Sr. Casas que conforme se le había encomendado, la dimisión alcanzaba a todos los individuos de la Permanente.”⁹⁵

El dia 11 de febrer va fer-se la lectura del BO, en el qual es prohibia als ajuntaments de prendre acords econòmics extraordinaris i fer nomenaments de personal.⁹⁶ Alhora, les disposicions governatives van establir un sistema d'interinatge per realitzar la transformació del consistori. Aquest sistema es basava en l'elecció de 21 consellers, 11 dels quals eren els majors contribuents i els altres 10, els ex-consellers més votats en les eleccions de 1917, 1920 i 1922. Les llistes van ser les següents:⁹⁷

Majors Contribuents: Albert Dasca i Boada, Josep Coll i de Romero, Daniel Sagú i Sanromà, Josep Magriñà i Martí, Ignasi Esteve i Sauqué, Lluís Montserrat i Cuadrada, Francesc Blasi i Cucurull, Josep Miró i Vives, Magí Magriñà i Martí, Alfred Padró i Sanornà i Benet Cases i Fargas.

Ex-consellers: Enric Ribé i Fàbregas (regionalista), Josep Ballesté i Jové (republicà), Tomàs Caylà i Grau (tradicionalista), Joan Bta. Vallvé i Gubernons (tradicionalista), Francesc Casañas i Rosanes (tradicionalista), Roman Mercadé i Recasens (tradicionalista), Josep M. Vidal i Dalmau (republicà), Antoni Sans i Miró (republicà), Joan Monné i Vidal (republicà) i Joan Nadal i Solé (tradicionalista)

Així, doncs, el nou alcalde va ser Albert Dasca i Boada, antic cap de l'UP acompanyat pel primer tinent d'alcalde, Josep Magriñà i Martí. Aquesta solució no va satisfer molts vallencs, els quals veien com els antics polítics de la Dictadura reapareixien de nou.

“Ens trobem uns senyors que han ocupat regiduries, i tinences d'alcalde durant la Dictadura, poden ocupar llocs en el nou ajuntament, com a majors

contribuents al costat dels regidors d'elecció popular. Ens trobem una altra vegada que els diners o tributació donen lloc de preferència per administrar interessos ciutadans.”⁹⁸

Conclusions

Bé, arriba l'hora de fer el balanç. Sintetitzant com la Dictadura de Primo de Rivera va incidir en les nostres contrades, arribem a les següents conclusions:

1. Provisionalitat del consistori vallenc: canvis freqüents, dimissions, renunciïes. Hi ha de tot en uns ajuntaments impopulars, no triats per la voluntat del poble, ni per la pròpia voluntat dels seus membres. Simplement, és el reflex de la importància del règim per justificar-se a si mateix i Valls solament n'esdevé un exemple més.

2. Repressió de la cultura: el món cultural fou, juntament amb la premsa, qui més fortament va patir els efectes del nou règim. La manca de llibertat en dificultava la lliure expressió i això fou especialment greu en tot allò que mostrés signes sospitosos de catalanitat. Associacions i entitats clausurades, dificultats d'associacionisme o manca d'incomprensió vers els símbols locals són mostres de la manifestació de la Dictadura en aquest sentit.

3. Vertebració eficaç de la jerarquia dictatorial: delegats governatius, UP, ajuntaments, censura... Tots aquests elements es trobaven presents a la nostra ciutat com a eines al servei del control civil. Operant amb més o menys eficàcia, coneixent el suport de les instàncies superiors, fa la impressió que actuaven més per servir al règim que no per servir el poble. La vida pública sota aquestes premisses estava fortament reglamentada i tota mena de celebracions, actes o manifestacions socials o culturals venien tipificades per la ideologia imposada.

4. Control i censura de la premsa: com dèiem abans, cultura i premsa van patir especialment els rigors de la Dictadura. El cas de la premsa va ser sagnant. Des de publicacions que van haver de desaparèixer per culpa d'una censura sistemàtica (*Pàtria*), fins a les multes i sancions freqüents (*Joventut*). La premsa va haver de lluitar entre el desig de servir una llibertat retallada o d'acomodar-se en una actitud passiva servint de còmplice del règim. Si bé mai no es va renunciar a fer crítica, és evident que la premsa del moment, més que viure, sobrevivia.

5. Fracàs de la Dictadura: l'inici va ser saludat amb simpatia; el final, gairebé amb eufòria. És el resultat d'un règim que no va respondre a les expectatives creades. A tal punt van arribar les ganes de desfer-se de tot allò relacionat amb ell, que fins i tot la composició del nou consistori vallenc fou considerada irritant, perquè podia reproduir els mateixos esquemes del règim anterior.

Per últim, direm que en el cas vallenc trobem trets semblants als que poguessin manifestar altres municipis en idèntic període i les particularitats locals òbvies no són susceptibles d'introduir variacions en aquest sentit.

Cites

1. *Juventut*, 15 de setembre de 1923, núm. 248.
2. *Juventut*, 15 de setembre de 1923, núm. 248.
3. *Juventut*, 15 de setembre de 1923, núm. 248.
4. *Juventut*, 15 de setembre de 1923, núm. 248.
5. *Juventut*, 6 d'octubre de 1923, núm. 251.
6. *Juventut*, 6 d'octubre de 1923, núm. 251.
7. ROIG i ROSICH, Josep M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, pàg 209.
8. *Juventut*, 6 d'octubre de 1923, núm. 251.
9. *Juventut*, 1 de desembre de 1923, núm. 259.
10. *Crònica de Valls*, 13 d'octubre de 1923, núm. 944.
11. *Juventut*, 23 de desembre de 1923, núm. 262.
12. *Juventut*, 27 d'abril de 1929, núm. 525.
13. *Juventut*, 4 de juny de 1927. núm. 425.
14. *Juventut*, 11 de juny de 1927, núm. 426.
15. *Juventut*, 19 d'octubre de 1929, núm. 550.
16. *Juventut*, 30 de novembre de 1929, núm. 556.
17. *Juventut*, 27 d'abril de 1929, núm. 525.
18. *Juventut*, 19 d'octubre de 1929, núm. 550.
19. *Juventut*, 8 de febrer de 1930, núm. 566.
20. *Juventut*, 8 de febrer de 1930, núm. 566.
21. GONZÁLEZ CALBET, M. Teresa (1987): *La dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*, Ediciones El Arqueo, pàg 143.
22. *Juventut*, 3 de setembre de 1923, núm. 438.
23. *Crònica de Valls*, 11 de juny de 1927. núm. 1.143.
24. Actes Municipals. 1 d'abril de 1925 i 9 de juny de 1926.
25. *Juventut*, 27 d'octubre de 1923. núm. 254.
26. *Juventut*, 27 d'octubre de 1923. núm. 254.
27. Actes Municipals. 25 de març de 1925.
28. *Juventut*, 5 d'abril de 1924. núm. 277.
29. Actes Municipals. 14 de gener de 1925.
30. Actes Municipals. 16 de novembre de 1923.
31. Actes Municipals. 16 de novembre de 1923
32. *Juventut*, 28 de febrer de 1925. núm. 309.
33. *Juventut*, 16 de febrer de 1924. núm. 270.
34. Ib. GONZÁLEZ CALBET, M. Teresa. Pàg 133.
35. Ib. GONZÁLEZ CALBET, M. Teresa. Pàg 137.
36. *Crònica de Valls*, 2 d'agost de 1924, núm. 994.
37. *Acció Comarcal*, 21 de novembre de 1925, núm. 25.
38. *Juventut*, 2 d'octubre de 1926, núm. 389.
39. *Juventut*, 27 d'agost de 1927, núm. 437.
40. *Juventut*, 22 de setembre de 1928, núm. 494.
41. *Juventut*, 22 de desembre de 1928, núm. 504.

42. *Crònica de Valls*, 7 de setembre de 1928, núm. 1.208.
43. *Joventut*, 19 de gener de 1924, núm. 266.
44. Actes Municipals, 16 de novembre de 1923.
45. *Pàtria*, 11 d'octubre de 1923, núm. 573.
46. *Pàtria*, 18 d'octubre de 1923, núm. 574.
47. *Pàtria*, 7 de febrer de 1924, núm. 590.
48. *Joventut*, 20 d'octubre de 1923, núm. 253.
49. *Pàtria*, 20 de setembre de 1923, núm. 570.
50. *Pàtria*, 20 de setembre de 1923, núm. 570.
51. *Joventut*, 27 d'octubre de 1923, núm. 254.
52. *Joventut*, 10 de novembre de 1923, núm. 256.
53. *Crònica de Valls*, 6 de març de 1926, núm. 1.077.
54. *Acció Comarcal*, 27 de març de 1926, núm. 43.
55. *Acció Comarcal*, 8 de maig de 1926, núm. 49.
56. *Pàtria*, 4 d'octubre de 1923, núm. 572.
57. *Crònica de Valls*, 13 d'octubre de 1923, núm. 945.
58. *Joventut*, 13 de juliol de 1928, núm. 484.
59. *Crònica de Valls*, 15 de setembre de 1928, núm. 1.209.
60. *Acció Comarcal*, 16 de juliol de 1925, núm. 6.
61. *Joventut*, 5 de gener de 1924, núm. 264.
62. Actes Municipals, 18 de gener de 1928.
63. Actes Municipals, 22 de novembre de 1928.
64. Actes Municipals, 6 de juny de 1929 i 9 de gener de 1930.
65. *Pàtria*, 20 de setembre de 1923, núm. 570.
66. *Joventut*, 15 de setembre de 1923, núm. 248.
67. Ib. ROIG i ROSICH, Josep M. Pàg 436.
68. *Pàtria*, 3 de gener de 1924, núm. 585.
69. *Pàtria*, 28 de febrer de 1924, núm. 593.
70. *Acció Comarcal*, 11 de setembre de 1926, núm. 66.
71. Actes Municipals, 5 de febrer de 1921.
72. Actes Municipals, 20 d'agost de 1924.
73. *Pàtria*, 19 de febrer de 1925, núm. 647.
74. *Crònica de Valls*, 2 de maig de 1925, núm. 1.033.
75. *Acció Comarcal*, 8 de maig de 1926, núm. 49.
76. *Acció Comarcal*, 8 de maig de 1926, núm. 49.
77. *Acció Comarcal*, 6 de novembre de 1926, núm. 75.
78. *Acció Comarcal*, 6 de novembre de 1926, núm. 75.
79. *Pàtria*, 26 de març de 1925, núm. 652.
80. *Joventut*, 15 de febrer de 1930, núm. 567.
81. Actes Municipals, 2 de gener de 1930.
82. Actes Municipals, 23 de maig de 1928 i 6 de desembre de 1928.
83. *Crònica de Valls*, 24 d'octubre de 1925, núm. 1.058.
84. *Joventut*, 24 de gener de 1925, núm. 564.
85. *Acció Comarcal*, 30 d'octubre de 1926, núm. 74.

86. *Crònica de Valls*, 22 de setembre de 1928, núm. 1.210.
87. *Acció Comarcal*, 25 de juny de 1925, núm. 3.
88. *Crònica de Valls*, 15 d'octubre de 1927, núm. 1.161.
89. *Crònica de Valls*, 5 de gener de 1924, núm. 957.
90. *Crònica de Valls*, 26 de gener de 1924, núm. 960.
91. *Crònica de Valls*, 20 de febrer de 1926, núm. 1.075.
92. *Juventut*, 1 de febrer de 1930, núm. 565; *Crònica de Valls*, 1 de febrer de 1930, núm. 1.203; *Acció Comarcal*, 1 de febrer de 1930, núm. 243; i *Prometheus*, 1 de febrer de 1930, núm. 22.
93. Actes Municipals, 27 de març de 1930.
94. *Juventut*, 8 de febrer de 1930, núm. 566.
95. Actes Municipals, 6 de febrer de 1930.
96. Actes Municipals, 13 de febrer de 1930.
97. *Juventut*, 1 de març de 1930, núm. 569.
98. *Prometheus*, 22 de febrer de 1930, núm. 24.

Bibliografia

- ROIG i ROSICH, Josep M. (1992): *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Autors diversos (1992): *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*. Cercle d'Estudis Històrics Socials, Girona.
- GONZÁLEZ CALBET, M. Teresa (1987): *La dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*. Ediciones El Arquero.
- BEN-AMI, Shlomo (1990): *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*. Alianza Universidad.

Agraïments

Per a l'obtenció de les actes municipals hem comptat amb la col·laboració de l'Arxiu Municipal de Valls, mentre que la premsa de l'època ha estat facilitada pel Fons de l'Hemeroteca de l'Institut d'Estudis Vallencs (IEV).

Voldríem expressar el nostre agraïment a aquestes dues institucions, sense l'ajuda de les quals aquest treball no hauria estat possible.